

Българската магистратура^{*}

Никола Н. Икономов[†]

I. Лични качества и добродетели

Един от героите на Анатол Франс някъде казва: „... аз не се боя от лошите закони, когато те се прилагат от добри съдии. Казва се: законът е непоколебим. Аз не вярвам в това. Няма законен текст, който да не търпи тълкуване! Законът е мъртъв — съдията е жив. Това е едно негово преимущество, което той има срещу закона“.

И най-пълният и изчерпателен закон не може да покрие всички нужди на реалния живот, който се проявява в най-разнообразни и променливи форми. Всяко правно правило е преди всичко една логическа постройка със свой разум. За да се приложи към фактите и действията на човека, трябва да се изтълкува по начин, че то да постигне обществената цел, за която е създадено. А тълкуванието и приложението на закона е предоставено на съдиите и затова правото се осъществява. Само по себе си, правото като наука или като закон не представлява никаква сила, докато не се постави в движение, в приложение от съдията. Правото без неговото приложение е без практическо значение. Важно е неговото приложение, а то се прави от съдията. Той е живата сила, която одухотворява мъртвия закон — той тълкува, той прилага закона и така осъществява правото чрез решението, което постановява. И силата на неговото решение фактически е по-голяма от закона, защото решението се изпълнява, то е реалният израз на закона. А защото решението на съдията се прилага, неговото участие в правораздаването е от първостепенно значение. Юриспруденцията е истинския израз на правото, тя е живия закон, такъв какъвто се прилага, тя е позитивното право. Историческото развитие на юриспруденцията ни показва, че тя е способствала повече за създаването и закрепването на правото в живота, отколкото самото законодателство. А юриспруденцията е дело на съдията.

Някога се считаше, че съдията е роб на закона, че законът е всичко - съдията е само негов приложител, който няма право да го тълкува, а ще го прилага буквално, тъй както е написан. Съдията е в сянка — вижда се само закона. Законът е винаги пълен — той всичко е предвидил — съдията не може нищо да прибави към него, не може да попълни неговите празнини.

Днес, обаче, положението е съвсем друго. Човекът в сянка — съдията е на пръв план. Той излиза на светлина — той прилага, тълкува и попълва празнините на закона. Твори право. Юриспруденцията е източник на право. Сега съдията е всичко. Той е длъжен да се подчинява на закона, но той има право да го тълкува, а чрез тълкуването на закона и попълване неговите празнини се създава приложимото обективно право. Затова от всички днес се съзнава голямото значение на съдията в правораздаването и затова с право се счита, че магистратите са носителите на най-важната функция в държавата. От начина, по който съдиите изпълняват тая си важна функция ще зависи колко повече или по-малко ще се осъществи правото чрез законите, които те тълкуват и прилагат. Не е никак пресилено да се каже, че един закон е добър или лош според това, добър ли е или лош съдията, който го прилага. Или по-право няма лош закон, когато е добър съдията, който го прилага. И затова в всички времена, при добрите управления, най-големи грижи

^{*} Публикувано в: сб. 60 години българско правосъдие (1878-1941). Юбилеен сборник. С., Министерство на правосъдието, 1941, с. 177-215.

[†] Подпредседател на Софийския апелативен съд до 1933 г. Съдия от Върховния касационен съд (1933-1946). След пенсионирането си през 1946 г. адвокат. Дългогодишен сътрудник и член на редколегията на сп. „Съдийски вестник“.

са проявявани за подбора на магистратурата.

В най-широк смисъл на думата наричат магистрати не само тия, които са натоварени с раздаване на правосъдие, но и тия, които администрират дадена територия, а в тесен смисъл на думата, с думата магистрати означават лицата на съдебното ведомство, които раздават правосъдие, като съдия или прокурор, които имат право да съдят или да обвиняват. Магистратите не са чиновници, защото тяхната власт да съдят не иде от публичната власт, а направо от народа, от учредителната власт. Съдебната власт е отделна и самостоятелна власт в Държавата, тя е основна власт, а съдиите са носители на тая власт. Съдебната власт във всичката нейна ширина принадлежи на съдебните места и лица (чл. 13 от Конституцията). Всеки съдия следователно е носител на съдебната власт и неговото служебно положение затова е много различно от това на обикновения чиновник, който няма своя власт, а неговата власт иде от йерархически по-горния му началник. Особената важност на съдийските функции и свързаната с тях отговорност им създават едно привилегировано положение по отношение на другите държавни служители. В своята поздравителна реч пред конгреса на съдиите в 1924 г., създателят на съдийската несменяемост г. Згурев е казал: „Функцията на съдията е неизмерима и несравнима. Тя е крайъгълният камък на правния ред. Тя е тежка и във висока степен отговорна“.

Всички служби в държавата, които са признати за необходими, са важни – без тях не би могъл държавния организъм да се развива правилно. Стрелочникът, който дава път на влака, пазачът на фара, машинистът на локомотива, пазачът на обществените водопроводи, се заемат от малки по служебен ценз лица, обаче службата им е необходима и важна. При все това, ясно е за всички и не е нужно да се мотивира, че службата на съдията е далеч по-важна и различна от тая на останалите държавни служители. Мисията на съдията е да осигури правовия ред и законността в държавата и затова докато опущенията и грешките на другите служители имат ограничено значение — зачекват само определен кръг хора, тия които са пострадали от техните действия и бездействия, грешките, опущенията или злоумишлените действия на съдията при правораздаването имат отражение целия обществен живот и са в състояние да го разстроят и раздрусат издъно. Корупцията в съдийството унищожава правосъдието; пристрастието при правораздаването е отрицание на правосъдие, а липсата на правосъдието води до анархия, до безправие и насилие. От доброто или лошото отправление на правосъдието зависи в най-голяма степен доброто или лошото отправление на всички останали държавни служби, здравия обществен ред, общественото спокойствие и държавната сигурност, от които пък зависи стопанския напредък и благосъстояние на всички.

Работата на съдията не е шаблонна, еднообразна и механическа. Тя е изключително творческа. Наистина във всички области на човешката дейност има творчество, никъде обаче, в никоя от тях не е така силно подчертано творчеството, както това е при съдийската дейност. Всяко едно дело е съвсем различно от другите дела. Всяко едно дело съставлява нещо отделно и самостоятелно и затова решенията, които издава съдията са различни и самостоятелни. Механизацията в правораздаването е изключена, а ако се въведе, тя е пакостна. Всеки правен спор крие в себе си едно болезнено състояние: разкрива се често пъти объркан човешки живот, който трябва да се оправи и съдията, като добър лекар, ще трябва да намери полезното лекарство. Той трябва добре да разбере човешката драма, която се разиграва пред него. И от най-противоречивите данни, които се разкриват пред него, той е длъжен да открие истината, след което пък да намери и приложи съответното правно правило, за да постигне справедливо решение. Докато се стигне до това решение, иска се много труд, много нерви и усилено умствено напрежение и главно творчество, което се състои в това, при всеки отделен случай да се намери истината и да се приложи правното правило, което ще

даде справедливо решение.

Много е трудна съдийската служба и много отговорна. Никоя друга служба не е свързана с толкова много тревоги и умствени напрежения, защото в никоя от тях не взема толкова голямо участие съвестта, както в съдийската служба. Из хаоса на противоречивите и объркани, много пъти злоумишлено, отношения на хората, да изтръгнеш истината — тая истина, която задоволява съдийската съвест — това е мъчна и сложна работа. Съдийската служба, е преди всичко служене, служене на правдата и на истината, а всяко такова служене е подвиг и жертва. Студеното логическо мъдруване, шаблонното третиране на фактите и обстоятелствата по делото не са достатъчни средства за откриване на истината; затова в съдийската дейност на първо място вземат участие *съвестта и сърцето*. Не само умът и знанията, а и сърцето и душата на съдията вземат участие в правораздаването и затова той впряга всички свои морални и физически сили, за да може успешно да изпълни службата си. Волтер е казал някъде в своите писания, че най-хубавата служба е тая да раздаваш правосъдие, но в същото време няма по-мъчна служба от тая на службата на правосъдието. Действително, няма по-хубава, по-почитана служба от тая на съдията, но няма друга служба от която да се изискват толкова много лични качества и добродетели, лични ограничения и всеотдайност, а така също няма друга служба толкова много отговорна като нея. Тя е *най-царствена, най-мъчна и най-отговорна!*

Да дадеш правда на хората, които са толкова много жадни за правда, да откриеш истината в сложните и забъркани правоотношения на хората, когато всички се стремят да те излъжат и заблудят, да накажеш истински виновния и тогава, когато той е силен и влиятелен, да изкорениш злото, което е станало толкова силно, и разяжда нашия обществен ред и подкопава устоите на държавната сигурност — това е много мъчна, непосилна работа. Истинският съдия трябва непременно да се добере до истината и в търсенето на тая истина неговия дух се тревожи, страда и мъчи. Съдията въплътява в себе си нравствената съвест на народа и в решението си той трябва да осъществи господството на тая съвест, за да се постигне мир между хората. Но колко колебания, колко съмнения, тревоги трябва да изживее съдията докато достигне решението! Тая вътрешна душевна борба е родилната мъка на съдията и тя е тежка като всяка родилна мъка.

Съдията има много противници, защото днешната епоха на свръхреализъм е противна на правото. В борбата за право той едва ли не е сам. При все това той е длъжен да даде правда. Днес, когато личния интерес и благополучие управляват света, от съдията се иска да бъде безпристрастен, безкористен, олицетворение на нравствената съвест на народа. При политически процеси той е под непрекъснатия удар на всевъзможни влияния — той е длъжен да ги преодолее, да ги надвие, за да изпълни дълга си. На такова мъчение е поставен съдията и той е длъжен да го изживее и надвие, иначе ще падне. Неговата служба е непрекъснатата борба, кога по-слаба, кога по-силна, но всякога е нащрек. Затова е мъчна съдийската служба, но затова пък е величествена и всепобедна.

Тоя, който се наема да изпълнява тая служба, трябва да притежава не само правни познания, но преди всичко морални качества, които особеността на службата изисква. Само по себе си се разбира, че съдията трябва да бъде добър правник — да е усвоил правната наука и да следи непрекъснато новите постижения в тая област, а същевременно да познава и съдебната практика. Излишно с повече да се настоява на това, че при днешното усложнено законодателство, съдията трябва да бъде добре подготвен теоретично, за да може лесно да оперира със законите и да схваща техния разум. Наред с това той трябва да усвои съдебната техника. Тая съдебна техника ще му даде възможност най-лесно и бързо да постигне решението на делото и да го оформи в един неатакуем касационно съдебен акт.

Всяко човешко знание има две страни — принципите и тяхното приложение, чистата наука и нейното приложение. Принципите на правото се изучават от правната наука, тяхното приложение от изкуството да се съди — а съдебната техника е съществена част от това изкуство да се съди. Липсата на добре установена съдебна техника има за последствие, че много съдебни актове не са съставени добре, което повлича тяхната отмяна. Всяка приложна наука, каквато е и правото, има своя техника, която дава възможност да се постигнат най-лесно, бързо и правилно исканите резултати. И съдийската дейност има своя техника, която трябва да бъде напълно овладяна от всеки съдия. В университета се учат много и най-разнообразни дисциплини, често пъти с далечна връзка с правото, обаче на бъдещия съдия или адвокат не се дават никакви практически познания относно това, което най-много има да върши: не го учат как да напише искова молба, апелативна жалба, касационна жалба, определения, решение и присъда. Погрешно се счита, че практиката ще го научи. А тъкмо затова виждаме колко лошо често пъти се пишат съдебните актове от съдии и адвокати, а много пъти погрешното съставяне на тия актове има фатални последици за страните. Това, което е основната длъжност на съда при решаване на делото и написване на решението, е да бъдат обсъдени всички доказателства събрани по делото и изложените от страните доводи, не е втълпено в младия юрист, а без това той няма да стане добър съдия, защото първото задължение на съдията при решаване на едно дело е да обсъди доказателствата и доводите на страните. Затова процесът е състезателен: всяка страна да каже какво иска и на какви доказателства го основава, а съдът е длъжен да има предвид тия искания и тия доказателства и въз основа на тях да издаде решението си. Без това, той не е добър съдия, щом като при решаване на делото изпуска предвид някои искания и доказателства. А в мотивите на решението си съдията е длъжен да отбележи тая своя дейност — да се вижда от тия мотиви, че той е обсъдил всички доказателства и доводи на страните. Знае се, че много пъти съдът при решаване на делото е имал всичко това предвид, обаче в мотивите тая му дейност не е отразена, а това, ако решението е апелативно, сигурно ще бъде причина за отмяна на решението от касационния съд. Най-много се отменят от касационния съд решения на апелативните съдилища за това, че са извратени данни по делото или пък не са обсъдени доказателства и доводи на страните. А това са все грешки на съдията, които при една по-голяма техническа опитност биха се избегнали.

Нямаме за задача да правим изложение за това какви технически похвати трябва да притежава съдията, за да може най-добре технически да извършва службата си. Тук искаме само да изтъкнем изобщо необходимостта от съдебна техника, като необходимо помагало за постигане на добро решение, наред с правните познания. Наедно с тия знания, съдията трябва да познава добре живота и хората с техните нужди, средства за препитание, техните скърби и радости, защото той има работа с живи хора, а не с отвлечени правоотношения. Правораздаването обхваща живота в най-разнообразните му проявления и затова пред съдията се поставят за разрешение най-различни въпроси, които, за да ги разреши правилно, трябва да ги познава. Ясно е защо съдията трябва много да знае и да бъде всестранно развита личност. Той трябва да има изработен свой поглед за нещата и за хората, свой миоглед, свое разбиране, иначе в много случаи той ще трябва да се остави на вещите лица да решават делата, което е абдикация от правата си! Безспирно и неуморно затова съдията трябва да работи за разширение на своето образование и за опознаване на живота.

Той трябва да бъде напълно културен човек. За да бъде такъв, той трябва паралелно със своята правна и общо научна подготовка да се интересува от разните видове изкуства. Те влияят за духовно развитие на личността, защото те действат непосредствено върху душата и така изострят способността на съдията по-лесно да открива истината. Те способстват за опознаване на живота; чрез тях човек придобива по-

широка представа за хората и за света, обогатяват фантазията, което пък помага на съдията да има по правилна представа за нещата. Чрез изкуствата човешкият дух се разширява и в душата му се пораждат по-чисти и общочовешки стремежи, човекът става по-човек, по-социален. Правосъдието, както и държавата, имат нужда от културни дейци. Мястото на съдията трябва да бъде начело на всички културни мероприятия. Насаждането на правосъзнание в народа, което върши съдията, е културна дейност от голяма стойност, защото правосъзнанието в народа е подпора на държавния строй и гаранция за обществен напредък.

Една от лошите страни на нашия обществен и държавен живот е едностранчивостта на схващанията, което пък иде от едностранчивостта на образованието. Допустимо е техниците, занаятчиите да имат ограничен поглед върху нещата, но за обществениците това е голям дефект. Съдийската служба е обществена. Съдията трябва нашироко и надалеко да вижда. Той затова не трябва да бъде ограничен в погледите си, едностранчив в схващанията и разбиранията си, а затова пък той трябва да бъде всестранно развита личност. Едностранчивостта на неговия миروглед ще го води незабелязано към пристрастни решения, а той трябва да бъде безпристрастен. Но за да бъде такъв, трябва да разглежда хората и нещата от всички страни, а не само от една страна и да бъде всестранно образован и с обща култура човек. Ограничените умове, затворените в себе си хора, изостанали на страна от културния живот на страната, не могат да бъдат добри съдии. Съдия, който не вижда по-далеч от своя законник и вън от кориците на делата, решава делата си чисто технически без да вникне в същността и без да се стреми към справедливо решение, а културният съдия никога няма да процедира така, защото той има съзнание за службата си, която иска постигане на правото, а не на решение само.

Правна подготовка, техническа опитност, общочовешка културност, познаване на живота и хората — това са предпоставки за добро правосъдие от техническо естество. За да изпълни мисията си на съдия, на съдник, съдията обаче трябва да притежава още ред качества от друго естество — морално естество — лични качества и добродетели, които са много по-важни от първите, защото те дават нравствения облик на съдийската служба, който прави от човека съдия. Защото най-добре теоретично подготвеният правник, големият учен, не носи ли в душата си нравствените ценности на справедливия човек, не е ли напълно морална личност, не ще бъде никога добър съдия — съдия, който да раздава правда. Когато ученият правник е с покварена душа, е пристрастен, няма чиста съвест и не се вълнува от справедливостта, той ще бъде въпреки своите знания, най-лошият съдия. Затова по-е за предпочитане слабо подготвеният теоретично съдия, но с чиста съвест и честна душа, морално запазен и справедлив, отколкото добре подготвеният теоретик, но с покварена душа и ледено сърце. Грешките на слабо подготвения теоретично съдия са поправими. Затова има обжалвания. Проявеното пристрастие и людеугодничество обаче почти винаги остават скрити, неузнати и затова непоправими са техните последствия.

В своята известна книга — *Le système judiciaire de la grande Bretagne* — Конт Франкевил пише: „Аз не скривам адмиращията си към английската магистратура. Аз признавам, че нейното достойнство не иде от науката, а иде от нейния характер и тоя характер я прави достойна за голямата роля, която ѝ придава писаният и неписаният закон“.

А с пълно право един немски философ казва, че най-добрата гаранция за правосъдието е личността на съдията. А личността на един човек се характеризира от неговите морални качества, от неговата нравствена физиономия. В професията, която има за задача, казва Фукс, да решава най-висшите блага на човека — за живота и смъртта, свобода, семейство, чест, имот, би трябвало да вземат участие като ръководители и водачи най-благородните умове.

Моралната физиономия на съдията се обрисова от задълженията, които му налага съдийската клетва, каквато дава всеки съдия или прокурор при встъпването му на съдийска служба (чл. 121а от Закона за устройство на съдилищата). Съдията дава клетвено обещание да съди по чиста съвест, без всякакво пристрастие и лицеприятие, да постъпва във всичко, като честен, добър и справедлив съдия[‡]. За да изпълни клетвата си, което е равнозначно с изпълнение на службата, съдията значи, трябва да съди по чиста съвест, без пристрастие и лицеприятие, като постъпва във всичко като честен, добър и справедлив съдия. А за да може да действа така, той трябва да бъде цялостна морална личност, очистена от пороците и прегрешенията на обикновените хора. Колкото и мъчно да е, грешният човек да постигне морално съвършенство, повеленията на съдийската служба изискват от съдията тия ограничения и тая жертва: той не би имал моралното право да съди другите, когато и той като тях греша и да ги съди за това, което и той прави. За да има моралната сила да ги съди, той трябва да бъде над тях, по-добър от тях, морално по-съвършен.

Съдийските добродетели се култивират най-добре в съдийската среда, в колективната среда. Съдийската професия създава съдийския дух, който подхранва съдийските добродетели и предпазва съдиите от погрешни отклонения. Тоя съдийски дух налага на съдията маса ограничения и задължения, които всички имат за задача да запазват моралната му чистота, за да може той да остане винаги с чиста съвест, честен, добър и справедлив съдия. Благодарение на тая съдийска среда, тоя съдийски дух и съдийския самоконтрол, всеки съдия, който наруши правилата на съдийската клетва е отритван от тая среда. Колкото един съдия по-дълго живее в съдийската среда, толкова по-укрепени са в него съдийските добродетели. Начинаещият съдия още не е очистен от пороците и прегрешенията на хората. Неговото пречистване става в съдийската среда и неговото морално съвършенство се засилва толкова повече, колкото повече той живее в съдийската среда. И това е едно от съображенията, по които съдиите, в сравнение са останалите служби, се задържат на служба по-дълго време; тяхната пределна възраст е по-голяма.

Съдията е длъжен да спазва задълженията на своята професия не само в службата си. Във „всичко“ той трябва да постъпва като честен, добър и справедлив съдия. Във „всичко“ — значи навсякъде и навред — било в службата си, било вън от нея. Съдията не може да се отдели от човека — това е едно и също нещо. Всякога и навред той е съдия и трябва да постъпва като съдия. Недопустимо е в частния си живот, в живота си вън от службата, той да върши работи, които като съдия би требвало да осъди. Съдия, който не зачита законите, когато не съди, когато е вън от службата си, който в частните си сделки не постъпва като честен човек, който в частните си отношения с хората е несправедлив човек, лош човек, без чест и съвест, нарушава съдийската си клетва, макар всичко това той да прави вън от службата си. Несправедливият човек, пристрастният човек, безчестният човек няма добродетелите на съдията и затова не може да бъде съдия. Не е ли той справедлив изобщо, той не може да бъде такъв и в службата си, не е ли той честен човек изобщо, няма да бъде и честен съдия. Не е ли култивирано във висша степен чувството на справедливост в съдията, той не ще може да изпълни мисията си. Действително, както не бихме могли да си представим офицер, който не е храбър, свещеник, който не е верующ, така също не бихме могли да наречем никого съдия, макар и да заема тая служба, щом като не се ръководи от справедливостта в решенията си и в

[‡] Пълният текст на клетвата на съдията и прокурора съгласно чл. 121а от Закона за устройство на съдилищата, приет през 1935 г., гласи: „Обещавам и се заклевам в Името на Всемогъщия Бога да бъда верен на Негово Величество Царя на българите, да изпълнявам свято и ненарушимо законите на Царството, да съдя по чиста съвест, без всяко пристрастие и лицеприятие, да пазя свято тайната на съвещанието и да постъпвам във всичко като честен, добър и справедлив съдия, като помня, че за всичко ще давам отчет пред закона и пред Бога. Амин.“ (Бел. моя, В. Петров).

действията си изобщо, който не е справедлив: не само в далата, но и в живота въобще.

За да изпълни успешно мисията си, той трябва да се радва на доверието на тия, които съди, а това доверие той ще създаде не само със справедливите си решения, но и с нравствения си живот, който той води във в обществото. И действително всички вярват на съдията. Когато съдията каже нещо, било по служба или във от нея, вярват му защото е казано от съдия. Прието е, че съдията никога не лъже. Всичко, което той направи — право е, защото съдия го е направил. Тая вяра на хората в съдията се изразява с уважението, с което съдията де ползва в обществото. Народът има нужда от кумири, той има нужда да вярва в нещо и в някого. Той иска да вижда в лицето на съдията човек, който, натоварен с най-тежката задача да дава правда на хората, е нещо като земен бог, човек с царско достойнство и с божествена честност. За да блести в тая царственост и чистота, той трябва действително да се издигне с делата си над тия, които е повикал да съди. Той трябва да създаде и поддържа уверението във всички, че сигурността, спокойствието, правата и благата на всички ще бъдат запазени и протезирани. Тая увереност, това доверие, което укрепва правосъдието и правосъзнанието на гражданите, иде от независимостта на съдията и от равенството в отношенията с всички, които отиват при него. Името на съдията трябва да бъде запазено от всякакви подозрения — той трябва да се ползва с доверието на всички. Всички трябва да бъдат уверени, че когато той съди, той изпълнява един дълг и че когато осъжда и когато оправдава, когато наказва и когато прощава, той еднакво изпълнява своя дълг, повелята на закона, без пристрастие и лицепритие, без отмъщение и в полза на всички.

Не само чрез справедливите си решения, но още и с държанието си в службата и във от нея, съдията трябва да поддържа доверието и почитта на съдещите се. Едно от външните проявления на това държание е носенето на особена форма при съденето и особеното държане в обществото. Във всички държави почти и до днес, служебното облекло се поддържа като необходим елемент за повдигане престижа на съдията. В 17 век във Франция, за да запазят почитта към тогавашния съдия, изисквало се е съдията всякога и навред да има държание достойно и тежко. Ревностни към престижа си, съдиите винаги са показвали важно държание. Отивало се е дотам, че е било определено краката на съдиите в съдебно заседание да бъдат държани прави и сближени, а не един на една страна, а другия на друга, нито пък един връз друг. Не е било позволено на съдиите да сбръчкват челото си, да си чешат носа и да държат ръцете си неблагоприлично. В 1684 г. е било забранено на съдиите да заседават с морави или сиви чорапи, да не носят сиви дрехи — всякога черни с яка. Имало е години, когато е било определено носенето на брадичка, а друга, когато без мустаци не се допусkali до заседание съдиите.

Българският съдия е успял да спечели доверието и почитта на всички наши обществени среди. Това доверие е спечелено благодарение на неговите лични качества и добродетели. Нашите стари съдии успяха да създадат и затвърдят особен съдийски дух, който е традиция в съдийската среда, който поддържа съдийските добродетели и съставлява съдийската сила. Ако прегледаме решенията на старите съдии, ако прелистим нашите стари правни списания — Юридическо списание, 1889 г., редактирано от д-р Данчев, Згурев и Каблешков, Списанието на юридическото дружество, 1901 г., ще се уверим, че тогавашните съдии са проявявали голям научен интерес към правораздаването. Те са се отдали с всички сили в служба на правосъдието и техните усилия не са били напразни. В скоро време правосъдието се издига и съдиите добиват важно значение в обществото. Народът започва все повече и повече да се доверява на съдиите и днес със сигурност можем да твърдим, че съдията, в сравнение с останалите държавни служители, се ползва с най-голямо доверие и уважение във всички обществени среди. Това доверие и това уважение към българския съдия улеснява извънредно много службата му, защото не достига целта си правосъдието, на което съдещите се не вярват и

не го уважават.

Начело на всички обществени и служебни начинания и комисии всякога стои съдия. Няма важна държавна комисия по другите отрасли на управлението, в която да не участва съдия. Всички у нас знаят това и не е нужно да се посочват безбройно много административни комисии, в които по силата на закона участват съдии. А това е признак на голямото доверие, с което се ползва съдията от държава и общество. Представителят на запасните офицери, който се е явил да поздрави съдийския конгрес през 1922 г. е казал: „Ние сме навикнали да гледаме в лицето на съдиите най-лоялните, образовани и отлични граждани, носители на най-правилни и здрави схващания за държавна уредба и организирана общественост и ние сега считаме, че вие сте отредените щастливци, на които се е паднало завидната привилегия да бъдете пазители на духовните съкровища у нас. Вие представлявате оня морален резонатор, от който българската съвест очаква отзвучията от онова, което е останало чисто и непорочно в измъчената народна душа. В борбата, която водите вие ще докажете, че право и справедливост не са отвлечени понятия и че без тях не са възможни обществата и че това са най-възвишените добродетели, че това е подвиг, героизъм“. По-късно, през 1929 г. „Земледелско знаме“ — (г. XXV, бр. 19) пише: „Когато в страната настъпиха бурни и метежни дни, когато в нея забушува паметната и кървава гражданска война, това бе съдебната власт, към която отправиха своите погледи. На тая съдебна власт се падна да изпълни най-тежка задача. И българските съдии, скромните, но добросъвестни носители на тая власт, въпреки най-тежките материални условия, които понасяха и силния морален натиск, на който бяха подложени, изпълниха достойно своя дълг. Те приютиха в храма на родното правосъдие гонените и последваните и им въздадоха правда и справедливост. С това те извършиха велико и спасително дело, защото укрепиха вярата на народа в силата на закона и в съдебната власт, на които се крепи най-вече цялата държавна сграда и не едни уста на излизане от съдебната зала благовейно мълвиха: — „Има правосъдие у нас“, а други гръмка възгласяваха: — „Да живее българското правосъдие“!

Бихме могли да посочим много други свидетелства от най-различни среди, за да докажем с какво голямо доверие се ползва нашето съдийство, но тия две свидетелства от две противни среди са достатъчни, за да докажат това, което впрочем се знае от всички.

Не можем обаче да се въздържим да не посочим друго едно свидетелстване за почитта, с която се ползва и трябва да се ползва съдията, дадено от най-висше място. На един дворцов бал при царуването на цар Фердинанд една млада дама седнала на едно канапе, разговаряла с присъстващия на бала Първи председател на Върховния касационен съд Хр. Стоянов, който стоял прав. На цар Фердинанд това направило впечатление и повикал при себе си тая дама и й казал: „Вие знаете ли с кого приказвате? Когато се говори с Първия председател на Върховния касационен съд се става на крака. И моята майка Клементина става на крака, когато говори с такъв висш магистрат“.

Съдийският стол е поставен на високо място. Отвисоко съди съдията. Неговото решение иде отгоре, отвисоко, защото само той има високата привилегия да съди себеравните си, затова служебно и обществено той е поставен да бъде над тях. С право мохамеданите считат, че земният съдия е представител и продължител на Пророка в раздаване на правосъдието. Но както той, поставен над другите, вижда всякога техните прегрешения, така също и те, поставени по-ниско, виждат нагоре, всичко каквото прави съдията — неговите движения, неговия поглед, кога се смее, кога се чумери, кога е благосклонен, кога е ядосан, кога върши добри дела и кога — лоши. И най-малката слабост на съдията се вижда. Когато един човек е поставен толкова нависоко и му е дадена такава голяма власт, от него искат той действително да бъде такъв, какъвто службата му го изисква. Неговият трон е царствен, но и най-малката му грешка не се прощава. Той е издигнат така, за да чувстват всички, които съди, че е над тях по сила, власт и мъдрост, но само оня съдия с достойнство ще стои на тоя трон, който стои на

него не само по силата на назначението си, но защото е достоен да стои на него със своите морални качества, присъщи на съдийската служба.

Съдията е човек като другите хора. Макар да е натоварен с изпълнение на божествена мисия — да съди хората, и той греша, има слабости, но той трябва да намери в себе си сили, щом заема съдийския стол, да изкорени тия си слабости — само така ще има морална сила да съди другите. Той трябва да запази съвестта си чиста, защото само чистата съвест може да достигне до справедливото решение. В днешно време, когато животът е толкова много мъчен, когато духовните и нравствени ценности са в страшен отпадък и духът на злото и покварата вземат връх, когато човешката душа е отровена от неправди, когато човешките добродетели не се ценят и култът към справедливостта е погазен, да живееш в такова общество чист и непорочен, непогрешим, не само това, а да искаш да поправиш другите и да ги водиш към правия път, това е подвиг. Тоя подвиг е длъжен да направи съдията, за да отговори на предназначението си. Обществено и служебно съдията е поставен много високо. Той е първият човек и в малкия и в големия град. Особено в малкия. А в живота, поради това, че той не е добре възнаграден, той е на второ място. Няма материална възможност да заеме онова място, което съответства на служебното му значение. И затова всякога се чувства унижен и оскърбен. При все това той издържа със стоицизъм тоя трагизъм и запазва нравствената си чистота. И това е подвиг — той знае, че ако падне, падат устоите на държавата, а неговата служба е да я пази и той действително я пази, като се бори с рушителите на реда и справедливостта. Горд в своето усамотение, сочен за пример на другите, той енергично пази своите добродетели, без които не би могъл да изпълни дълга си.

Органът на запасните офицери — бр. 885 от 13.VI.1940 г. писа: „Има власти, които трябва да стоят над всяко подозрение, съдебната власт, например. Ние знаем тежкото материално положение на българския съдия. Знаем и непосилната работа, която тежи на това онеправдано съсловие. Знаем най-после, най-деликатната и отговорна функция, която е възложена на тези, които трябва да раздават правосъдие, което има своите непосредствени отражения както в частноправния живот, така и в общественото съзнание. И ние никога не можем да разберем как е възможно българската държава да не може да намери, въпреки общото признание на съдийската несрета, възможност да постави българското съдийство в положение, в което би могло да се посвети на своята отговорна служба без угнетен дух и над всяко подозрение“.

Съдията трябва да бъде справедлив съдник. Неговото решение трябва да бъде справедливо. Но да се достигне до него, трябва да се открие истината по делото. А откриване на истината е най-мъчната работа за съдията. И съдията, който си поставя за цел да открива истината, изтърпява големи мъки, защото изобщо истината мъчно се открива в сложния живот на хората. Шаблонното отнасяне към съдийската служба, бюрократизма в съдията са пречка за откриване на истината по делото. Съдията формалист, буквоедец, съдията бюрократ, който поставя решението си в процесуалните форми, които му са най-изгодни, без оглед на това ще бъде ли решението му справедливо или не, не изпълнява мисията си: той действа като обикновен чиновник, но не като съдия. Не бива съдията да се автоматизира, да работи по калъп и по инерция без вникване в същината на споровете. Работата му не е на занаятчия, а на творец. Чужд на света е онзи съдия, който се придържа слепешката към буквата на закона, без да я съобразява с изискванията на живота. Всеки закон има един разум, съдията трябва да го открие, защото никой закон не иска неразумни работи, но съдията трябва да си даде труд да открие тоя разум, а не бива да се води безразсъдно от буквата на закона и да издава книжни решения. Съдията трябва да гледа живота с отворени очи, да бъде човек не само с ум, но и със сърце, не окован в шаблонни формули, а с свободен дух и смел замах. Да търси всякога истината по делото, а не най-лесното решение, същината на спора, а не формата. Решението на съдията трябва да бъде не само законно, но и преди всичко

разумно и целесъобразно. За да издаде справедливо решение, трябва да вникне в потайните подробности на делото, за да разбере драмата, която се съдържа в спорните правоотношения, да разбере хората в тая драма, техните страдания, и извършената неправда. Безразличното отнасяне към съдбата на тия хора, каквото е отношението на бюрократа съдия, никога няма да доведе до справедливото решение.

Истинският съдия изпълва всички процесуални възможности, за да открие истината. За да бъде готов на този труд, в него трябва да бъде развито чувството на справедливост и на дълг, да бъде затвърдено в него съзнанието за неговата важна служба и вярата за тържеството на правдата, че светът може да се преустрои чрез правото. Тоя идеал той трябва да носи в себе си — иначе няма да има достатъчно сили да страда и се бори за правото. Съдията по служебно предназначение трябва да бъде идеалист: ако не се ръководи в службата си от чувството на справедливост, ако не вярва в могъществото на правото, той не може да служи на правосъдието. Днешната епоха не е идеалистична, обаче съдията трябва да остане идеалист. Когато всички са отдадени в служба само на себе си, съдията трябва да работи за другите, в служба на правото, което е за всички. Който съдия няма в себе си сили да служи на тоя идеал, нека напусне съдийската служба. Съдийската служба е призвание — не е занаят. Осъществяването на справедливостта е това призвание.

Много фактори действат срещу установяването на правото в живота. С тия противоправни фактори ще има да води борба съдията. Ако всички хора бяха обладани от чувството на справедливост и имаха правосъзнание, неправдите на земята биха били много по-малко, правният ред би бил по-здрав и правата на хората по-сигурни. За жалост, противоправните сили са по-могъщи и затова, въпреки всички усилия, още не е достигнал желания правов ред — обществена хармония. Неуредиците, безправието, потисничеството са още действащи фактори, а те са които дават облик на сегашния живот. И понеже на съдията е предоставено да унищожи тия сили, той е олицетворение на нравствената сила на народа, която е в борба с аномалните, противоправните сили.

Съдилищата са болници за болни права, затова както добрия лекар, съдиите трябва да приемат съдещите се с доброта, любов, състрадание и милосърдие — човечност, като направят всички усилия да излекуват болните права, да накажат виновния и оправдаят невинния. Без страст, без увлечение, злоба или престъпна снизходителност, съдията трябва да лекува. В един стар френски ръкопис Темида е нарисувана с две сабли, а близо до нея е поставено едно легло с мека възглавница. Възглавницата означава *милосърдието*, което смекчава правосъдието, а леглото иска да каже, че съдията трябва да издава решението си спокойно и отпочинал. В клетвата на съдията се казва, че той трябва да бъде добър съдия. Правосъдието е *ars boni et acqvi*, затова съдията е длъжен да съгласува изискванията на наказателната репресия с изискванията на човечността. От псалмите се извличат правила, които и днес имат своето значение — повдигането и поправянето на осъдения. Не трябва да се изоставят напълно тия, които са отритнати от съдбата. Съдията трябва да бъде миротворец — той трябва да бъде добър, добър човек. Разбира се, тая доброта не трябва да отива до безволие, мекушавост, нерешителност, слабоволие, а осъзната доброта, човечност, която ще му помогне, за да си създаде едно човешко отношение с тия, които съди, а не отношение техническо, машинизирано-бюрокралично.

В старите народи за съдия е избран оня, когото са смятали за *най-мъдър*, т.е. за най-голям познавач на живота и хората и за най-справедлив. Спокойното, хладнокръвното и безпристрастното отнасяне на съдията към тия, които съди, го прави да бъде *мъдър* съдия. Мъдростта е голямо съдийско достойнство. Тя упътва съдията към мъдри решения: спокойно и обмислено издадени, а не в раздражение, бързо и непроучено. В правото съществува разумен консерватизъм, който не огрича прогреса на правото съобразно с новите нужди на живота. Затова и в издаването на решенията се

препоръчват мъдрите, мислените решения. В Брюкселската съдебна палата са поставени 13 бюста на Минерва — богинята на мъдростта, която озарява правосъдието. Правосъдието е величието на мъдростта и затова Минерва е поставена при входа на палатата. Минерва вдъхновява Темида; тя ѝ диктува решенията, тя ѝ поставя превръзката на очите, тя ѝ поверява знака на справедливостта; тя ѝ подава кинжала — знака на силата. На друго място в същата палата са поставени 4 статуи — законът, правосъдието, силата и милосърдието. Законът издава правните правила, правосъдието наказва и осигурява справедливостта, силата осигурява изпълнението на решенията, милосърдието смекчава строгостта на закона.

На справедливостта противното е пристрастието и лицеприятието. Пристрастието е отрицание на правосъдието. Пристрастието и лицеприятието са резултат на вродени или внушени предразположения към хората. От подобни предразположения трябва да се предпазва съдията. Едни обичат едно, други — друго; едни мразят нещо, други го обичат; някои мразят файтонджиите, други шофьорите; някои предпочитат едно, други — друго. Всеки има своите вкусове, симпатии и антипатии. Съдията при решаване на делата трябва да отстрани от себе си подобни предпочитания или омрази, защото иначе решенията му ще бъдат пристрастни, значи несправедливи. Ако се води по своите предразположения, той ще осъжда това що мрази, а ще фаворизира това що обича. А неговото решение не трябва да се основава на лични предразположения. За съдията всички са равни, защото те са равни и пред закона, затова към всички той се отнася еднакво, без любоугодничество пред силните и неоправдано благоразположение към слабите. Ако той проявява пристрастие, ще рухне цялото дело на правосъдието, защото пристрастието е противоположността на правосъдието. А без правосъдие еднакво за всички, държавата не може да съществува, защото настъпва безправието и анархията. Само правото поддържа реда и спокойствието.

Корупцията е най-страшната язва на правосъдието, която неминуемо докарва смърт на държавата, в която тя върлува. Тая констатация е историческа. В епохата на отпадък на Римската империя корупцията е вземала страшни размери, защото самите съдии са оставили да бъдат корумпирани. За щастие на нашето правосъдие, не би могло да се направи и най-малкия упрек за корупция в съдийството. Много пъти, може би оправдано, се казва, че само съдийството остана неподкупно! Нашият съдия не е подкупен — това се знае от всички и затова всички му вярват. Един френски правник е казал, че най-опасният съдийски порок е подкупността, затова пък най-скъпото цвете от съдийската корона е неподкупността му.

Българският съдия е култивирал в пълна мера в себе си тия добродетели на дълг, на безпристрастие, на независимост, на мъдрост и неподкупност. На едно необосновано обвинение, произхождащо от партизанска страна за пристрастие, Съдийски вестник (г. V. бр. 6, 1923 г.), на уводно място пише: „Българските съдии енергично отхвърлят това обвинение, защото то с нищо не е заслужено. В мъглата на близкото и далечно минало светят с ореол на безукорно изпълнен дълг делата на българския съдия и българското съдийство с делата си винаги са бележели и ще бележат светлия път на правдата и законността.

За да запази своето безпристрастие, на съдията трябва да бъде гарантирана независимостта му. Само така той ще може да прояви всичките си съдийски добродетели. Във всички времена и народи независимостта на съдията е негова основна добродетел. Той зависи само от закона — от никого друго. Да бъдеш независим — това значи да знаеш да пазиш убежденията си и действията си против чужда намеса, това е да можеш да решаваш делата по своя съвест, несмушавана от никого. Съдията няма по-горна власт над себе си. Всеки съдия е носител на съдебна власт, която упражнява свободно и по съвест. По-горните инстанции могат да отменят неговите действия, но това не значи, че той е подчинен.

Независимостта на съдията е необходимият за службата му щит, който го пази от всякакви влияния и давления. Като зеница на окото си съдията трябва да пази тая си независимост, защото без нея той не би могъл да изпълнява службата си: той няма да бъде свободен в решенията си, а ще трябва да се води по чужди внушения или заповеди, което отрицава съдийската дейност. За запазване на тая независимост във всички страни, а и у нас, съдийството е водило борба, защото всякога политическата власт се е стремил да запази цялата държавна власт само за себе си. Българският съдия се е борил и страдал за независимостта, на която днес се радва. Били са времена, когато съдии и прокурори са местени и уволнявани, защото са проявили безпристрастие при решаване на делата, а не са се подчинили на влияния и искания на партизани. Създаването на съдийския съюз си поставя за задача да се бори за съдийската независимост. През 1922 г. се отменя съдийската несменяемост. Трето общо годишно събрание на съдийския съюз е отбелязало най-големия удар, който се нанася на правосъдието с унищожение на несменяемостта, най-позорния акт в летописите на правосъдието и съдийството е принудено да приеме борбата за независимост. Тая борба то я води с енергия и успех да възстанови несменяемостта. В тая борба съдийството даде много жертви. Почти всички редактори на Съдийския вестник биваха уволнени или заставени да си дадат оставката. Но в тая борба съдийството се кали, заздравя своята морална сила и наложи като една обществена сила от първостепенно значение. То прояви най-ценните съдийски качества — идеализъм, характерност и готовност за жертви — необходимите предпоставки за водене на борбата за независимост. В по-ново време, съдийската независимост се атакува от властниците по заобиколен начин – чрез бюджетни съкращения бяха уволнени маса несменяеми съдии. Сдруженото съдийство води борба и против тоя удар и смятаме, че е ликвидирано и с тоя подъл начин на уволняване на несменяеми съдии. В сегашно време има страх от уволнение на несменяеми съдии чрез намаление на пределната възраст. Такива желаня имало, обаче ние не вярваме, че ще се дойде до подобни решения, които ние също считаме за недостойно атакуване из засада на съдийската независимост.

Най-развращаващо влияние има върху правосъдието политиката. Партизанството и политиките изобщо са против независимото правосъдие. За да прокарат своите желаня, те имат нужда от зависими съдии. В доклада на изпитателната комисия с изнесени много интересни данни за партизански влияния — за уволнение и местене на съдии. Според една констатация на Згурев, по никое друго ведомство не се правят толкова много премествания и уволнения както в Министерството на правосъдието и всичко това е ставало не за подобрене на личния състав, или в интереса на делата, а по мотиви съвсем чужди на съдебното дело. Имало е случаи даже на арестувания на съдии. В едно окръжно, което е паметно (№ 11001 от 11.XI.1894 г.), Министерството на правосъдието като констатира, че при решаване на някои политически дела се е отстъпвало от закона, за да се удовлетвори едно известно политическо желание, с което се накърнява престижа на съдебната власт, предписва се за в бъдеще съдебните учреждения да не поддават на никакви частни съображения и политически течения, но съвсем самостоятелно и безпристрастно да прилагат законите, защото само така ще отговорят на предназначението си и ще се ползват с доверие на обществото. Това е минало. Днес влиянието на политиката върху правосъдието у нас не се чувства и за нашия съдия не би могло да се каже това, което е казал първия председател на Парижкия апелативен съд — Драйфус: аз ви гарантирам, че нито един съдия не е способен да приеме подкуп, но нито един не е в сила да се противопостави на една заповед или едно желание на Министерството на правосъдието (Съдийски вестник, год. XVIII. бр. 8). Според твърдението на Гардьо, бивш министър-председател на Франция, френската магистратура е напълно подчинена на политиката — режимът на претендираната демокрация е убил гражданската и професионална доблест на много съдии. У нас, казва той, няма съдебна власт, а съдебна служба, т.е. корпус от чиновници като всички други,

които с в ръцете на министъра на правосъдието, на сенатори, депутати, играчка на ходатайства, жертва или облагодетелствани от политиканите“.

Съвсем друга е преценката за Английското правосъдие, за което Conte de Franqueville казва: правосъдието се раздава в тая страна безпристрастно, безпорочно, във от всяко съмнение. Няма никое човешко същество, нито правителството, което би могло да накара пулса на английския съдия да бие или да направи да се наклони баланса на правосъдието на едната страна“.

Благодарение на борбите на съдийството за независимост и благодарение на новото политическо положение у нас, политиката не влияе върху правосъдието и то е свободно в това отношение да върши работата си по съвест.

Друго едно съдийско качество е доблестта. Българският съдия е дал безбройни доказателства за своята доблест и кураж. Той не се е спрял пред никакви заплашвания, за да изпълни достойно съдийския си дълг. По метежните и комунистическите дела много съдии получиха кървави — заплашителни писма.

Тия заплашвания не ги смутиха и те, въпреки тях, изпълниха дълга си. Посягането върху живота на трима прокурори. Разбойници избиха целия състав на Севлиевикия съд. С тия кървави нападения се цели да се посегне върху съдийската съвест, на правосъдието. Отвратителното дело на престъпниците обаче не постигна целта си. Те биха могли да плашат само малодушните души, но такива са малцина между съдиите. Съдиите изобщо проявиха един кураж, който никакви заплашвания не можа да смуги. По случай убийството на севлиевикия съдии председателят на управителния съвет на сдружението на съдиите г-н Велчев е държал реч, в която между другото е заявил: „Съдийската съвест е възмутена, но не смугена и остава твърда; вместо тъй трагично загиналите магистрати ще дойдат други, върху които не ще повлияе нещастната съдба на техните предшественици. Българските магистрати се прекланят пред паметта на покойниците и уверяват, че правосъдието ще продължава да се раздава със същата твърдост и безпристрастие, с каквато то се е отличавало до сега“. С тая декларация на водача на съдийството по това време, българското съдийство поставя служебния си дълг по-високо от своята лична безопасност.

Като пример на проявена съдийска доблест можем да посочим съставената служебна записка, приложена към делото на третия Държавен съд, от тогавашния първи председател на Върховния касационен съд — Васил Маринов, който като председател на Държавния съд, верен на своя съдийски дълг, пренебрегвайки всички опасности, е съставил тая бележка, за да остане в историята при какви тежки условия са водени съвещанията и как са били арестувани двама от съдебните заседатели. Проявената доблест може да се оцени само ако се има предвид безправието, което царуваше в тая епоха, когато тайната на съвещанията беше изнасилена по тоя начин и когато даже съдии се арестуваха и разкарваха по участъците!

Съдията трябва да обича професията си и да бъде горд, че е съдия. Само тоя, който обича професията си, може всецяло и с всички сили да се, предаде на нея. А съдийската професия много повече от всички други професии има нужда от предани служители. Тия, които се посветят в служба на правосъдието, трябва да се отдадат с цялата си душа — само така те ще могат да изпълнят мисията, която им е определена. Любовта към съдийската служба е силен стимул към работа, към самоусъвършенстване към творчество. А съдията трябва да бъде творец, а не обикновен занаятчия, но може да твори само тоя, който влага цялата си любов, цялата си душа във възложената му работа. Той е земният бог — той раздава правдата на земята, той поддържа равновесието в отношенията на хората, той създава мир и хармония в живота. Затова всеки, който се е посветил на тая служба, който има съзнание за важността и значението на своята служба, не може да не се обича. Той трябва да я обича като себе си — така само той най-лесно ще превъзмогне всички пречки в службата, за да възтържествува правдата, на която той е

служител и ще запази в душата си и сърцето си вярата в благородството и красотата на професията, която е създала велики магистрати и която е крепител на държавата и пазител на частните права!

Завършвайки тия мисли за съдията въобще и за българския съдия в особеност, ние можем с задоволство и национална гордост да приключим нашето изложение с констатации, че българският съдия се е доближил много до образа на идеалния съдия и че той си е извоювал в нашия обществен и държавен живот високо място, което отговаря на неговата важна служба. Поставен в най-тежки условия на работа и на живот, при все това той успява да се сдобие с необходимите за службата му правни познания и да запази и затвърди моралната си чистота, която олицетворява народната съвест и която е първата предпоставка за доброто правосъдие.

С тия две оръжия той е спечелил напълно общественото доверие и почит, които растат непрестанно и му дават сили и възможност да поднася несгодите в живота и да върши своето трудно дело с безкористие и идеализъм. Това безкористие и тоя идеализъм му помагат да се бори с противоправните сили, които разяждат, сплотеността и здравината на нацията и подкопават устоите на националната ни държава.

Още в първите дни на нашето освобождение, в младенческия период на държавния живот се очертават фигурите на станали по-после бележити български магистрати. Оттогава и до днес през българските съдилища са минали много съдии, сега покойници. Едни знайни — оставили дълбоки следи в обществото и съдилищата за себе си, други незнайни — скромни труженици, забравени в праха на живота, но всички еднакво работили за напредъка на нашето правосъдие и за доброто на своя народ със себеотрицание и преданост.

Днес, ако ние можем да се похвалим с една обработена и устойчива юриспруденция и съдийска чистота и твърдост — това е плодът на всички ония минали поколения съдии, които камък по камък, капка по капка, са събирали и трупали в съдебната съкровищница знания, съдебна практика, морална чистота, за да обрисуват днешния чист образ на съдията — на съдията учен и трудолюбив правник, на съдията раздавач на правда и справедливост. Тая съдийска среда, тоя съдийски дух, който е твърда броня, която пази съдията от поквара и отслабване на неговата вяра в силата на правосъдието, е общо творение на всички съдии от миналото, които са работили в правосъдието и то при много по неблагоприятни условия. Защото в миналото е имало политически режими, които са уволнявали съдии заради проявена от тях самостоятелност и твърдост при изпълнение на съдийската им служба и въпреки това тогавашният съдия е поемал борбата с решителност, отказал е енергично натиските и е оставал чист и горд на своя пост в полза на народа.

Нека прелистим служебните списъци на съдилищата — от най-малките до върховния съд — ние ще видим имената на много съдии, който вече са покойници, за които знаем, че са оставали белези в живота на съдилищата и на правосъдието. Голяма част от тях са достигнали до най-високите места на служебната съдебна йерархия и са израснали в съзнанието на по-младите поколения като великани с тяхната научна правна подготовка и техните непоколебими съдийски качества и добродетели.

Ние не правим история. Искаме само да изтъкнем достойнствата на нашия съдия и неговите заслуги, за изграждане и поддържане на правосъдното дело, но като правим това, няма да бъдем пълни, ако не споменем някои имена. Безбройно много са заслужилите съдии — всички по-малко или повече са спомогнали да достигне правосъдието ни до тая висота, в която то днес се намира. При все това има между тях имена, които в такива моменти като настоящия когато се открива Софийската съдебна палата — тоя храм на българското правосъдие, за когото са мечтали всички съдии от миналото се налагат на нашето внимание, като водачи на българското съдийство. 1% наистина са негови водачи и трябва да бъдат посочени за пример на днешните поколения

съдии и прославени за тяхната полезна за българското правосъдие и българската държава дейтелност.

Ето техните портрети наредени в кабинетите на Първия председател на Върховния касационен съд, на Главния прокурор на същия съд и тия на апелативните председатели и прокурори. Погледнете ги и възпроизведете в съзнанието си извървения от тях трънлив път на нашия мъчен живот. И при все това те са успели и са изпълнили достойно своя обществен и съдийски дълг. Това са: д-р Димитър Греков, Христо Т. Стоянов, Порфирий Христоф. Стаматов, Христо Дим. Павлов, д-р Петър Ив. Данчов, Васил Маринов, Антон Т. Теохаров, Васил Тръпков Мишайков, Петър Василев Оджаков, Васил Л. Орошаков, Иван Кон. Каранджулов и други.

Заедно с тях е и Антон Каблешков, едно име много познато на всички съдии.

В апелативните съдилища е изпъкнали на първо място Н. Селвелли, бивш председател на Русенския апелативен съд.

Поменаваме само покойници, делото на живите е още в развой. Рано е да се преоценява. Това ще направят следващите ги поколения.

Да се преклоним пред имената на всички тия съдии и на всички други, останали незабелязани, но които също така са изпълнили с чест и достойнство своя съдийски дълг, като дадем обещание да следваме техния път за напредъка на българското правосъдие и на България.

II. Творчески възможности

Същността на съдийската дейност е да приложи правото в живота. За да постигне това, съдията трябва да извлече от признатите източници на правото надлежните правни правила и да ги приложи към дадените за разрешение конкретни спорни правоотношения. На първо място в източниците на правото стои законът. Наред с него обаче има и други източници, от които има право да се ползва съдията. Колкото по-многобройни са тия правни източници, толкова по-широки са правните възможности на съдията, защото те му позволяват да разреши добре и най-сложните и забъркани, спорни правоотношения. От всички днес се признава, че само действащите закони не са достатъчни да задоволят напълно нуждите на правосъдието, тъй като правоотношенията на хората се менят постоянно и всекидневно, а законът остава все един и същ — очевидно е, че такъв закон не е в състояние да удовлетвори всички нужди на подвижния живот. Затова за да се задоволят напълно тия нужди, налага се да се разшири кръгът на правните източници, за да се увеличат възможностите на съдията да даде справедливо решение. Въпросите за източниците на правото и за отношението на съдията към закона са предмети на обширна литература, най-новите тенденции на която са да се признае на съдията голяма свобода по отношение на закона, като се признае и юриспруденцията за източник на право наред със закона. Нашата задача не е тук да излагаме разните школи, които в противоположност на традиционната — класическа школа, според която съдията е роб на закона и само законът е източник на право, правят усилия да построят един правен тълкувателен метод, който да позволява на съдията по-голяма свобода, по отношение на закона и които се стремят да признаят, че и юриспруденцията е източник на право. Нашата задача е по-ограничена. Ние искаме в рамките на нашата действителност, на нашето законодателство да определим отношението на съдията на нашия, български съдия към закона и да установим, че *нашият съдия*, наред със законодателя, е *творец на право* и, че и юриспруденцията — новото съдебно обичайно право, е източник на право.

Преди да навлезем в същността на въпроса ще направим една констатация, която ще ни послужи за изходна точка на последващото изложение: исторически е установено, че всякога е съществувала наред със закона юриспруденция, която фактически е

приложимото право. Поради естеството на съдийската дейност, която има за цел да задоволи конкретни правоотношения, независимо от всякакви школи, доктрини и законодателства, за да постигне това съдията създава наред със закона свое юриспруденциално-обичайно право. С течение на години на еднообразно и постоянно приложение и тълкуване на закона и на изработените от съдилищата нови правни правила, в допълнение на закона установяват се нови правни правила, които са нещо отделно от закона — са неговото тълкуване и са творение на съдията. И така както е създадено народното обичайно право, се създава от еднообразно и постоянно повтаряща се практика, съдебно обичайно право, юриспруденциално право. Тоя исторически факт, съществуващ въпреки закон и доктрина, е неотменим и ние не можем да го игнорираме. Тоя резултат е напълно законен и следователно допустим според нашето законодателство. Докато другите законодателствата, освен швейцарското, не приемат това положение, макар фактически то да съществува, ние сме щастливи с нашия чл. 9 от Закона за гражданското съдопроизводство (ЗГС), който разкрива много широки възможности за българския съдия, за съдийското творчество, признавайки на съдията голяма свобода и давайки му възможност да попълва празнините на закона. Според текста на тоя член съдилищата са длъжни да решават делата по точния разум на действащите закони, а ако те са непълни, неясни или противоречиви, да постановяват решенията си по общия смисъл на законите, а при липса и на такъв — върху справедливостта. Наред с това важно правило законът (чл. 11 ЗГС) постановява, че е забранено да се отказва решаването на делото под предлог, че няма закони или че те са неясни, непълни или противоречиви — за неспазване на тия правила съдията ще отговаря за отказ на правосъдие. Оттук можем да построим правилото, че съдията има право в известни случаи да попълва празнините на закона, щом като той е длъжен и когато няма закон или законът е неясен, непълен и противоречиви, пак да даде правосъдие, защото за даде правосъдие в подобни случаи, той ще трябва да създаде правното правило, което ще приложи. Това заключение идва по-ясно от текста на чл. 9 ЗГС. Тоя член като определя правните източници, установява една йерархия между различните източници, като допуска тяхната интервенция да става постепенно и допълнително един след друг. Така нашия законодател признава, че позитивното право има празнини и затова дава право на съдията по установен ред да попълва тия празнини чрез изброени от него правни правила, основани на общия смисъл на законите и на справедливостта, т.е. дава му право да твори в определени случаи, свое съдийско право. А с това се определя и отношението на съдията спрямо закона — той не е негов роб, а свободен приложител, който, ако намери, че законът е непълен, неясен или противоречиви, има право да приложи свое право, създадено разбира се не произволно, а съобразно с директивите, които законът му дава. А от гледището на доброто правосъдие даденото право на съдията от законодателя да участва в изработването на правото е една необходимост, защото и най-малкият закон не е в състояние да отговори на всички нужди, които изникват в живота. Ако съдията няма тая възможност, правото ще се обрече на застои, а съдийската дейност ще стане бездушна, схоластична. Само нашият и швейцарският закони признават официално, че позитивното право не е пълно, че то има празнини, поради които не всякога може да отговори на предназначението си, затова дават на съдията един вид законодателни права, които му дават правото в защита на частните права да допълва закона, където сам законодателят е допуснал празнини или се е неясно изразил. Така наред със закона създава се още един друг източник на право — новото съдийско обичайно право, което се прилага наред със закона и е творение на съдията. До същия резултат обаче без закон са дошли и юриспруденциите на всички страни. Навред юриспруденцията фактически си е извоювала едно самостоятелно съществуване и правото да твори право.

Най-видните днешни френски правници доктринери изучават юриспруденцията

като позитивно право, право което се прилага, наречено от Планиол — обичайно право от нова формация. Най-новото съчинение по гражданско право на проф. Жосран носи заглавието „*Cours de droit civil positif français*“, защото предмета на изследването е юриспруденциалното право. Правото, спорел автора, е такова, каквото го разбира юриспруденцията, каквото тя го прилага. Законът е само инструментът, който се поставя в движение от съдията. Той счита юриспруденцията за модерно обичайно право и източник на право. Съдията е суверенен тълкувател на закона и всякога той има последната дума и затова неговата роля на тълкувател го прави творец на право.

В страни, където нямат постановленията на чл. 9 ЗГС, от дълги години се води борба за по-голяма свобода на съдията по отношение на закона. Под напора на нуждите на живота там юриспруденцията е успяла да си придобие по-голяма свобода в приложението на закона, като се търпи попълване неговите празнини от съдията, но това тя е правила чрез измъчване на законните текстове, а не открито, явно, както това е допустимо у нас. При господството на класическата школа, която изхожда от основното правило за логическата пълнота и затвореност на действащото позитивно право, законът е всичко — култът към закона измества култа към правото. Законът е пълен и ясен, нищо не е оставено за тълкувателя. Той трябва да го приеме такъв, какъвто е. Правото — това е писаният закон. За адвоката, за съдията има само едно право — позитивното право. И тогава, когато е противен на правото и справедливостта, законът трябва да се приложи. Смятало се е някога даже, че съдията няма право да тълкува закона. Съставителите на *Code Civil* обаче са били на противно мнение. Те са съзнавали, че с изработените от тях закони те не са могли всичко да регулират и да предвидят. Обществените нужди са толкова различни и разнообразни, отношенията на хората толкова активни, интересите им са толкова много и широки, че не е възможно законодателят всичко да предвиди, всичко да уреди. Един закон колкото и да е пълен — едвам завършен, почват нови въпроси да се повдигат пред съдията, които или не са предвидени, или пък са вследствие породили се нови правоотношения. Законът, един път издаден, остава такъв какъвто си е, обаче животът се мени постоянно — хората действат непрекъснато и това движение, което не спира никога, създава всеки ден нови комбинации, които трябва да се регулират. Затова на съдията е дадено правото да тълкува закона и да го приспособява към нуждите на живота.

Правото е жив организъм, който за да отговори на предназначението си, трябва да бъде в непрекъснатата връзка с живота, в чиято услуга е създадено и да бъде приспособявано към новите форми на обществените отношения — не върви ли с живота, то ще изгуби значението си на обществен регулатор. Законодателят, колкото и да е бърз и да има желание да върви с нуждите на живота, не може да стори това. Той не може да следи бързия вървеж на живота, нито има възможност да обхване всички възможни случаи, които той живот дава. А прогресът на правото се състои тъкмо в това — да еволюира заедно с еволюцията на обществените отношения. Затова, за да бъде правото с живота, то трябва да еволюира с него. Тая еволюция не може своевременно и напълно да извърши законодателят, това трябва съдията да има право да го направи.

При празнуването стогодишнината на *Code Civil*, тогавашният председател на Върховния касационен съд във Франция Бало Бопре в една своя паметна реч е казал: „Когато текстът на закона е ясен и точен, безсъмнен, съдията е длъжен да се подчини и преклони пред закона, защото иначе ще манкира на едно свое основно задължение — да изпълнява закона. Но когато текстът на закона не е ясен, когато относно неговия смисъл се явяват съмнения, аз считам, че съдията има право на най-широка интервенция: той няма защо да търси упорито какво е било намерението на законодателя преди 100 години, когато е съставляван той или оня законен текст. Той трябва само да се запита как би го редактирал законодателя, ако сега го издава. Той трябва да си каже, че пред тия промени, които от един век са станали в идеите, в нравите, в индустрията, в социалния и

икономически живот на Франция, справедливостта и разумът заповядват, човешки погледнато, да се приспособи текстът на закона към действителните нужди и изисквания на сегашния живот. Само писаните закони не са достатъчни, за да се постигне едно подобно приспособяване на закона към живота, затова се търсят и други правни източници“. Тъкмо тая е идеята чл. 9 ЗГС — да разшири обсега на съдийската дейност като увеличи правните източници.

За да приложи правото към дадено спорно правоотношение, съдията трябва най-напред да констатира фактите, да ги квалифицира и след това да ги подведе под съответното правно правило, което ще извлече от признатите правни източници. С търсенето на това правно правило почва интерпретацията на закона. Не всякога обаче търсеното правно правило се намира в закона. Тогава ще се наложи търсенето му в други правни източници освен закона — тия определени в чл. 9 ЗГС. Най-напред съдията е длъжен да прибегне към закона, защото той е „длъжен да решава делата по точния разум на действащите закони“ и защото е дал клетва „да изпълнява свято и ненарушимо законите на Царството“. Поначало значи, съдията е подчинен на закона, обаче той не е роб на закона, защото същият закон му позволява в определени случаи да се отклонява от него. Както казахме, отначало нашият законодател признава, че неговото дело не е свършено: законите, които той създава, не всякога са пълни, ясни, изчерпателни, те често пъти имат празнини, които съдията е длъжен да попълни по реда, насочен от самия закон. Тия празнини могат да бъдат двояки: 1) по дадена материя няма закон — на даден фактически състав, който може да се сложи пред съдията, законът не дава правно правило, което да го уреди. 2) има закон, има законен текст по материята, обаче той не е пълен, неясен е, противоречив с другите законни текстове или пък не отговаря на новите нужди и на сегашните схващания за справедливост и обществена полза и следователно е неприложим. В първия случай имаме пълна празнина в закона, във втория — частична празнина. При пълната празнина в позитивното право съдията е призован — при липса на закон и на обичай да *твори* свое право основано на справедливостта, а при частична празнина — да *коригира* съществуващото право, основавайки се на общия смисъл на законите — правна аналогия. Всъщност и едната, и другата дейност на съдията — било като запълва закона със свое съответно правно правило, било като коригира непълния и неясния закон — са все попълване празнините на закона и съставляват вече съдийско творчество. Защото с право съдията ще се намери в положение на липса на закон по дадена материя, когато непълния, неясния или противоречивия закон не се подава на коригиране посредством общия смисъл на законите, и когато липсва обичай, а в такъв случай е длъжен да премине, както и в първия случай към свободното съдийско творчество ръководен от справедливостта. Затова не само при липса на закон и обичай в буквалния смисъл на думата, съдията може да премине към свободното съдийско творчество, но и тогава, когато непълният закон не може да се коригира полезно с общия смисъл на законите.

Уважението към закона е първата професионална длъжност на съдията. Това уважение към закона запазва моралната сила на позитивното право и поддържа сигурност в правните отношения. Съдията е длъжен да приложи закона към конкретни фактически правоотношения, да превърне абстрактната заповед на закона в диспозитив на съдебно решение. Но за да приложи закона, съдията трябва да схване неговия разум, неговата обективна цел — а това значи да го изтълкува. А тълкуванието на закона трябва да бъде основано на неговата обществена цел и задача. Правото е организация от обществена полза. Неговата мисия е чисто практическа — да постигне обществена хармония. Неговата цел определя цялото му съдържание. Затова тълкуванието на закона трябва да се свърже винаги с целите на правото. Не може правото, което е една социална нужда на практическия живот да се задоволи с абстрактните формули на законните текстове, взети сами за себе си в техния буквален израз, без оглед на целите, за които са създадени и

времето в което се прилагат. Затова, за да се съживи законът, трябва да се постави от съдията в хармония с целите, които изобщо си поставя правото. Всеки закон има ограничен и обективен смисъл: ограничен, защото е създаден за определена категория интереси, и обективен, защото с издаването му той се отделя от законодателя и представлява самостоятелно съществуване, независимо от намерението на законодателя, затова при тълкуването няма да търсим каква е волята на законодателя, а каква е обществената цел на закона. Текстът на закона е неизменен, постоянен, неговата обществена цел обаче се мени, не е еднаква във всички времена на неговото съществуване. Наистина, крайната цел на всеки закон е всякога една и съща — постигането на справедливостта, но всеки закон има свои конкретни цели, които се покриват от целите на правото въобще. Тия конкретни цели трябва да открие съдията във всеки един законен текст и го постави в хармония с целта на правото въобще — справедливостта. Тълкувайки закона по този начин, дава му се възможност при нужда да излезе от подчинението на закона към свободното съдийско творчество. Наистина, съдията е подчинен на закона, обаче той има възможност при неясен, непълен и противоречив закон или при липса на закон, да излезе от това подчинение, следователно то не е абсолютно. Настъпват моменти, предвидени от закона, при които съдията може да се освободи от тая подчиненост и може да действа свободно, ограничени само с това, че трябва да се ръководи от справедливостта. Кога обаче един закон ще бъде признат за непълен, неясен, кога е противоречив с други закони и е неприложим, кога по дадена материя няма или има закон, ще определи съдията. А това показва, колко голяма свобода дава нашият закон на съдията в приложението на закона и колко малко в същност той е подчинен на закона, взет в неговия буквален смисъл. На съдията, следователно е предоставена широка свобода в приложението на закона и приспособяването му към нуждите на случая. Прогресът на юриспруденцията се състои тъкмо в това — да се изостави историческия смисъл на закона, тоя, който той е имал при създаването му, за да му се придаде тоя смисъл, който съответства за времето, когато закона се прилага, а ако това е невъзможно, да се прибегне до другите източници на правото.

Ще бъде погрешно да се мисли, че съдията трябва да бъде съвсем свободен в отношенията си със закона, но още по-погрешно ще бъде да се смята, че законът всичко е предвидил и съдържа отговори на всички въпроси, които ни слага за разрешаване животът, че той е безпогрешен и следва да приемем, че съдията трябва да бъде роб на закона. Тъкмо това положение не приема нашият закон. Законът трябва да се разглежда като инструмент на правото, който обаче не е достатъчен, за да могат да бъдат задоволявани всички нужди на живота и затова се предоставя право на съдията да търси справедливо разрешение на поставените му въпроси и вън от закона.

Достойнството на закона е в неговата стабилност и сигурност, но тая стабилност в същото време е противоречие на живота, който е подвижен, променлив, затова е дадена свобода на съдията да приспособява закона към промените на текущия живот. Това той ще направи по реда на чл. 9 ЗГС. Нашият съдия може по този път да отбегне приложението на един закон, който вече не отговаря на нуждите на времето и е в противоречие с приетите принципи на справедливост и обществена полза. Това той ще може да направи, като констатира налице предпоставките на свободното съдийско творчество. Отношението на съдията към закона следователно е отношение на разумно, не робско подчинение. Това заключение идва от факта, че съдията има в известни случаи право да коригира закона или да попълни неговите празнини по пътя на свободното съдийско творчество, основано на справедливостта и обществената полза. В тия граници на подчинение на закона и на свободното творчество се движи съдийската дейност.

Според чл. 9 ЗГС съдията е длъжен да прибегне към общия смисъл на действащите закони, когато законите по материята са непълни, неясни, противоречиви или са неприложими и въз основа на него да постанови решението си. Общият смисъл на

законите — това са основните принципи и цели, на които е съградено позитивното право. Позитивното право се допълва само по себе си. Логическото развитие на правото се изразява в логическото извличане от законите на нови правни правила, които изрично не са изразени в тях. Попълването на празнините на закона въз основа на общия смисъл става посредством това логическо развитие на правото, т.е. чрез извличане на нови правни правила, съдържащи се в законите, но неизразени от тях. Позитивното право така се допълва само по себе си и на това начало е основана аналогията в правото — прилагане на правни правила, които не са създадени за дадения случай, но които са приложими за подобни случаи. На еднакви фактически отношения трябва да се прилагат еднакви правни правила. Чл. 9 ЗГС има предвид преди всичко правната аналогия, а не законната: законна е аналогията, когато нормата, която се прилага по аналогия, е положително изразена в закона. Затова приложимото правно правило ще трябва да се извлече от съдията от общия смисъл на законите, т.е. от общите правни принципи, на които е основано позитивното право. На съдията се възлага не да приложи определен законен текст (законна аналогия), а да извлече от общия смисъл на действащите закони приложимото правно правило, за да разреши конкретно правоотношение. Затова правната аналогия е от областта на свободното съдийско творчество. Съдията трябва да извлече правното правило, тъй както би го създал и законодателят, който делегира своите права на съдията той да ги упражни. В създаването на това правно правило съдията е свободен. Само едно е неговото задължение — това правно правило да го извлече от общия смисъл на действащите закони. Но кой е тоя общ смисъл, е предоставено на съдията да го открие, и в това отношение, както и при тълкуване на закона и при констатацията, че законът е непълен, неясен и неприложим за случая, той е суверенен, защото в края на краищата последната дума има пак съдията. Това ни дава основание да твърдим, че и при аналогията съдията може да дойде до положението, в което се намира при липса на закон и да създаде правно правило основано на справедливост, защото по общо начало всички закони — общия смисъл на законите — имат за цел постигане на справедливостта. При тая дейността съдията няма що да издирва волята на законодателя — той трябва само да открие общия смисъл на действащите закони. Тоя смисъл на законите, обаче, е същият какъвто имат и отделните закони — всички те имат цел да постигнат правото, справедливостта. Както при тълкуването на закона, съдията трябва да се стреми да приспособи закона към нуждите на живота, така също и при откриване общия смисъл на законите ще се наложи същата цел — да се извлече от тях такова правно правило, което да бъде приложимо за конкретния случай и което да постигне справедливо решение. И тук дейността на съдията е чисто творческа. Аналогията не е тълкуване на закона. С нея не се установява истинския смисъл на закона, а се установяват нови правни правила неписани изрично в закона с тая само разлика, че тия правни правила не са съвсем нови норми, както това е при случая, когато съдията създава норми, основани на справедливостта, а съставляват доразвиване на прокараните в действащите закони правни принципи. Все пак съдията упражнява творческа дейност — той открива и формулира нови правни правила. Не се касае до правна аналогия в случаите, когато законите препращат към приложението на дадено законоположение в същия закон или в други закони — имаме приложение и тълкуване на закона в такъв случай.

Когато по дадена материя няма закон, нито обичай, а и когато законът е неясен, непълен или противоречив и съдията не е могъл от общия смисъла на законите да извлече съответното приложимо правно правило, той е длъжен по силата на чл. 9 ЗГС да извлече такова от справедливостта, за да даде правосъдие. Работата, която трябва да извърши съдията в тоя случай, за да извлече търсеното правно правило, прилича много на работата на законодателя. Разликата е само тая, че съдията „законодателства“ само за конкретни случаи. Общото е пък това, че както законодателят, така и съдията,

преследват една и съща цел — да създадат правни правила, чрез които да се постигне справедливостта и обществена полза.

Съдийската клетва задължава съдията *да съди по чиста съвест*, без всякакво пристрастие и лицеприятие; да постъпва във всичко като честен, добър и *справедлив съдия*. От друга страна законът (чл. 9 ЗГС) задължава съдията в известни случаи — при липса на закон и обичай, да се основе на справедливостта — от началата на справедливостта да извлече необходимото правно правило за конкретния случай. Всичко това ни показва това, което твърдим, че нашето позитивно право е основано на справедливостта и затова в случаите, когато съдията ще попълва празнотите на закона във всички предвидени в чл. 9 ЗГС случаи, той всякога ще трябва да прибегва към справедливостта, за да получи най-правилното и съобразно със закона разрешение. В тая насока трябва да бъдат насочени усилията на съдията, както при тълкуването на закона, така и при попълване празнините на обективното право. Презумира се, че законът е в съгласие със справедливостта, но това не е всякога така. Позитивното право е приближение към справедливостта — колкото повече то е просмукано от справедливостта, толкова повече то отговаря на предназначението си. Затова всеки добър съдия се може винаги да постави в основата на своето тълкуване на закона справедливостта, както се основава на същото начало, когато твори свое право. Вдъхновен от тоя идеал за справедливост — обществена хармония и равновесие — съдията е призован да тълкува закона и да попълва неговите празнини. Както при създаване на нови правни правила — при липса на закон и обичай — така също и при тълкуването на закона той е длъжен да се ръководи от същите принципи на справедливост. Това *осправедяване* на закона, което съдията е длъжен да постигне, е неговата най-висша длъжност на *справедлив съдия*. Хората искат справедливо решение — те не се интересуват от законните текстове, затова много целесъобразно е постановлението на закона, което дава тая възможност на съдията, като му се дава право за да постигне справедливо решение, да коригира и попълни един законов текст, който според него не е пълен и не задоволява справедливостта. По тоя начин се запазва авторитетът на закона, но като се отрича неговата пълнота и приложимост за конкретния случай, попълва се така и се дохожда до справедливото решение. Изкуството на съдията, който е длъжен да зачита закона, се състои в това, да не отиде срещу закона, а само да признае неговата непълнота и неприложимост и така да премине към свободното съдийско творчество.

Решението, което издава съдията, има частично значение — то важи само за това дело, за което е издадено. Когато обаче всички съдилища решават едно и също дело по същия начин — тълкуват и прилагат по същия начин един и същи закон, тогава това еднакво и еднообразно приложение на закона и създадените от съдилищата правни правила добиват общо значение, защото с това ще се съобразяват всички съдилища. По тоя начин, с течение на години на еднообразно тълкуване и приложение на закона и на създадените от съдилищата правни правила в попълване празнините на закона, се установява еднакво приложение и тълкуване на закона, на което доброволно се подчиняват всички съдилища с пълното съзнание, че прилагат самия закон и че се установяват нови правни правила в допълнение на закона, които се прилагат наред, а понякога и срещу закона. Това е установената съдебна практика, творение на съдилищата и е резултат на историческа еволюция и плод на общите усилия на всички съдии. И както обичайното право се образува от всекидневно повтарящите се еднообразни практики, така също чрез повтарящи се еднообразни тълкувания на закона или приложение на създадени от съдията правни правила, се твори съдебната практика, която придобива значение на съдебен обичай. Така не само законодателят, но и съдията твори право — съдийско обичайно право. Изработването на едно съдийско право — юриспруденциално право, наред със закона и обичая, е един исторически факт, който не

може да се отрече от никого. Затова юриспруденцията може да се разглежда като орган на модерно обичайно право, доколкото тя е придобила белезите на един истински обичай. Старото обичайно право, създадено от народа, постепенно изчезва. То или се заменя от законите или пък от новото съдебно обичайно право. Отличителният белег на обичайното право е, че то е влязло в съзнанието на народа като нещо задължително, с което той е длъжен да се съобразява и да може да бъде принуден да се съобрази. Такова съзнание за задължителност ние констатираме, че се вътпява в народа по отношение на първите правила, които създава установената юриспруденция. Постоянното и еднообразно приложение на едно правно правило, създадено от съдията, придава *фактически* на тая съдебна практика силата на закон. И колкото да е парадоксално, тая съдебна практика фактически има по-голяма сила и от закона, защото тя се прилага, а не законът. Правото се постига не със закона, а с решението, а решението е основано на съдебния обичай. Тоя обичай придобива правно значение, когато добие задължителна сила, когато може да се наложи принудително, а съдебният обичай по силата на съдебното решение има тая принудителна сила. И защото решенията на съдилищата са изпълняеми, а не законът, затова съдебният обичай е приложимото право, живото право, правото, което се прилага. Прилага се от съдилищата не законът, а неговото тълкувание, това тълкувание, което възприема юриспруденцията; прилагат се и ония правни правила, които по силата на закона съдилищата са изработили, за да попълнят празнините на закона, а всичко това е съдебният обичай, който е творение на съдията.

Наистина, няма изрично законоположение, което да задължава съдилищата да се подчиняват на установена съдебна практика, обаче има едно фактическо положение, което не можем да игнорираме, което дава сила на тая практика, а освен това имаме постановленията на чл. 9 ЗГС - задължаване съдията, в известни случаи, да попълва празнините на закона с правни правила, които той ще създаде, и който, при липса на закон дава законна сила на обичая, а като приравним, което отговаря на истинското положение на нещата, съдебната практика с обичай, ще трябва непременно да дойдем до заключение, че и установената съдебна практика, станала съдебен обичай, е задължителна за съдилищата. Още повече, че в случая, съдията по делегация на законодателя действа като законодател, а това, което по тоя начин е създал, трябва да има законна и задължителна сила. С това не се отива срещу основния конституционен принцип за разделението на властите, защото в случая няма смещение на властите, нито накърнение в правата на законодателната власт, което се допуска от самия законодател, който сам делегира част от правата си на съдебната власт. Имаме, следователно, едно узаконено сътрудничество между законодателната и съдебната власти за усъвършенстването на правото. Само ако съдилищата биха си позволили да издават общи наредби и правила-закони, тогава биха навлезли в правата на законодателната власт и то не би било допустимо, обаче, при попълване празнините на закона съдилищата не издават общи наредби, не издават нови закони, а създават нови правни правила само за конкретния случай, които ще придобият задължителна сила за всички съдилища само тогава, когато станат съдебен обичай.

Даже решенията на общите събрания на Върховния касационен съд нямат задължителна сила за всички съдилища, а имат такава само за съда, на когото е върнато делото за ново разглеждане. *Фактически* обаче решенията на Върховния касационен съд, особено тия на общите събрания, по-право тълкуванията, които той дава на законите, притежават силата и авторитета на закон за инстанциите по същество и рядко са случаите те съзнателно да отиват срещу тях. Тогава пък, когато практиката на върховния съд по даден предмет е постоянна, неуклонна и неколеблива, може да се каже, че тя се прилага като закон. Страните, за да спечелят делото, повече се позовават на касационните решения, отколкото на закона, защото добре знаят, че фактически тия решения ще решат спора. Даже и тогава, когато съдилищата по същество проявяват

самостоятелност по тълкуването на някой закон, пак в края на краищата ще се наложи тълкуванието на Върховния касационен съд, общо събрание, тъй като съдът, комуто ще се върне делото, е длъжен да се подчини на това тълкувание. Така че, колкото и инстанциите по същество да искат да наложат своето тълкувание, те не ще успеят, ако касационният съд не приеме това тълкувание, отменявайки своето. Промените в тълкуванията на касационния съд обаче са почти изключени, когато се касае за силата на установена практика. Само при изменили се обстоятелства в живота, касационният съд би изменил практиката си, но това става много мъчно и рядко. Предназначението на касационния съд е да поддържа еднообразна практика, и ако той се колебае в тълкуванията си, няма да отговори на предназначението си, затова той се стреми всякога да поддържа установената един път съдебна практика. Тая констатация ни позволява да заключим, че *фактически* приложимото право е установената практика на Върховния касационен съд. Когато касационният съд отменява едно решение, той го отменява, защото е нарушен някой закон, но всъщност отменява го, защото инстанцията по същество не е възприела тълкуванието, което касационният съд дава на този закон. Закон и неговото тълкувание са едно и също нещо. Когато се счете за нарушен законът, то значи, че е изтълкуван не така, както го тълкува касационният съд. А когато всяко решение, което е в разрез с тълкуванието на касационния съд, неминуемо ще бъде отменено, това показва, че фактически съдебната практика на касационния съд има задължителна сила. И когато тая практика в продължение на години се превърне в съдебен обичай, нейната задължителна сила като приложим обичай вече не подлежи на съмнение. Тоя съдебен обичай, еднакво, както народния обичай, има приложима сила и нарушението му съставлява нарушение на закон — чл. 9 ЗГС. Ако нарушението на народния обичай съставлява касационен повод за отмяна на решението, така също ще бъде основателен повод за отмяна и нарушението на съдебния обичай, т.е. на ония правни правила, които са създадени от съдията по силата на чл. 9 ЗГС в допълнение празниците на закона и които от дългото им постоянно употребление са придобили всички белези на народния обичай.

Както е известно, правното правило, което се прилага неоспорено от никого и като същински закон — че никой не може противозаконно да се обогати за чужда сметка — е творение на съдилищата. То е станало приложим съдебен обичай. Няма законно постановление, което да съдържа това правило, то не е закон, а въпреки това се прилага като същински закон. И понеже му е призната тая сила, нарушението му съставлява касационен повод. Касационният съд отменява всяко решение, което нарушава това правило. Маса решения се отменят по тая причина. По това не се спори — прието е от всички. И затова ние посочваме тоя пример за безспорно доказателство на нашата теза, че правните правила, установени от юриспруденцията по реда на чл. 9 ЗГС, които са станали съдебен обичай, са източници на право, което е творение на съдията. Само тоя пример тъй ясен и недвусмислен е достатъчен да ни увери в правотата на нашия извод. В решения № 705/1905 г. III г.о., О. С., 937, 481 Върховният касационен съд е приел, че утвърденият от съдилищата обичай има силата на съдебно обичайно право — както и правилата, които съдилищата създават въз основа на справедливостта по чл. 9 ЗГС. А в решение № 477/1937 г., IV г.о., О. С. 937, 288 приема, че искът за безпаричното обогатяване има основание в принципа на справедливостта и съдилищата могат да го прилагат при решаване на делата. А щом се признае, че съдилищата могат да прилагат това правно правило, което безспорно не е закон, а създаване на юриспруденцията, то очевидно е, че с това се осветява друго правило — че и установените по реда на чл. 9 ЗГС правни правила имат сили на приложимо право. Същото може да се каже и за началото за злоупотребата с правото, което е творение на юриспруденцията. И то е приложимо право. С него юриспруденцията се ориентира с едно по-социално правосъдие, проникнато от публичния ред и създава едно средство за по-лесно

приспособяване на закона към нуждите на живота.

Нашата юриспруденция е създала още няколко правни правила, основани на справедливостта и добили значение на приложимо право: мъжът има право да се ползва от имотите на жена си за удовлетворение нуждите на семейството (Р. № 24/1901 г. и № 784/1905 г. на II г.о.); бащата е длъжен да поддържа и възпитава децата си (Р. № 36/1884 г. и № 107/19907 г. на II г.о.); неграмотният не може да се задължава менителнично и др.

Тълкуванията, които съдилищата дават еднообразно и неуклонно на известни законни текстове или в допълнение празнините на закона, с течение на времето се превръщат в употребяеми правни правила със значение на закон. Така напр. исковата молба и призовката за призоваването на съд заместват поканата по чл. 128, ал. 3 ЗЗД; не може в последното заседание във втората инстанция да се прави възражение за липса на легитимация на ищеца; определенията, с които се постановява издаването на изпълнителен лист по заповедното съдопроизводство, съставляват присъдено нещо, ако в срок не се представи възражение и надлежното обезпечение за спиране изпълнението и др. Такива законни текстове няма, обаче тия правила се прилагат като същински закон, като тълкувания на съответни законни текстове. По същия начин всички заглавия-формули, които се печатат в „Съдийски вестник“ и „Адвокатски преглед“, като тълкувания на касационния съд, с течение на времето, ако се повторят еднообразно и неизменно, ще станат общоупотребяеми и ще добият значението на съдебен обичай, приложим като закон.

Така юриспруденцията, която е придобила значението на *съдебен обичай*, става източник на право. Отричана дълго време като източник на право, омаловажавана (19 век) до степен на покорен слуга на закона, тя успява, исторически доказано, да скъса тия окови и се налага като първостепенен фактор в изработването на живота. Поради това, всякога и във всички режими, по-малко или повече, тя като е необходим орган за изработването на приложимото право, е и фактор на управление не в политически смисъл на думата, разбира се, а на управление в смисъл на моралното направление на държавата. А нашият закон — чл. 9 ЗГС — като узаконява това фактическо положение, допринася извънредно много за прогреса на българското право!